

MÛSÂ KISSASINDA YER ALAN “ATEŞTE OLAN/OLANLAR”IN KİMLİĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

İsmail BAYER*

Öz

en-Neml suresindeki Mûsâ kıssasında geçen ve “ateşteki/ateşte olan/ateşin hemen yanında olan/olanlar” şeklinde tercüme edilebilecek “*men fi'n-nâr*” ibâresinden kimin veya neyin kastedildiği konusunda bazı müfessirlerin ve İslam düşünürlerinin bir oranda zorlandıkları veya fikir birliğine varamadıkları, hatta bazen önemli savrulmaların yaşandığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu makale söz konusu ayetin, neye dayanarak nasıl anlaşıldığını ve nasıl anlaşılması gerektiğini tartışmayı amaç edinmiştir. Âyette ikinci defa zikredilen “nâr (ateş)” kelimesi hakiki anlamda değerlendirildiğinde ayette iki tevilden birini yapmak gerekecektir. Bunlar ateşin bildiğimiz dünya ateşi olmadığı veya dünya ateşi olsa bile Allâh'ın emriyle yakıcı özelliğe sahip olmadığı veya Mûsâ'nın bu ateşten etkilenmemesi sonuçlarına ulaşılabilir. İkinci bir vecih olarak mecâz öne çıkarıldığında; “nübüvvet ve hidâyet yolunda verilecek kutlu mücadele ateşi” anlamına ulaşılabilir. Bu mecâzî ateş zahiren dünyada bedenlere yorgunluk verse bile “nûr” a dönüştür ruhlarla ve hayata hayat katacak niteliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mûsâ, ateş.

Discussions on The Identity of “One/Those on Fire” Partaking in Mûsâ Parable

Abstract

It is observed that some mufassirs and some Islamic Philosophers have difficulty on the subject of who or what is meant from the expression “*men fi'n-nar*” which can be translated as “on fire/ one on fire/ one/those next to fire” and mentioned in Mûsâ parable in en-Neml sura. Accordingly, This article aims to discuss the aforesaid verse on how it is understood based on what and how it should be understood. When the word ‘nâr (fire)’ cited second time in verse is evaluated in a real sense, it needs to make one of the two gloss in verse. In the first angle, Fire is not a world fire as we known or not in the feature of burner with the commandment of Allah even if it is a world fire or in the quality that will not burn Mûsâ. As a second angle, when metaphor is put forward, it is reached the mean-

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, ismailbayeri@gmail.com

ing “ holy fighting fire put up in the wake of the true path and being a prophet”.
Even if this metaphorical fire seemingly gives fatigue to bodies in the World, it
has the quality that will give life to life by transforming into “nûr(light)”

Keywords: Tafsir, Mûsâ, Fire.

I. Giriş: Konunun Önemi ve İtikâdî Savrulmalar

en-Neml suresindeki Mûsâ kıssasında geçen ve “ateşteki/ateşte olan/ateşin hemen yanında olan/olanlar” şeklinde tercüme edilebilecek “*men fi'n-nâr*” ibâresinden kimin veya neyin kastedildiği konusunda bazı müfessirlerin ve bazı İslam düşünürlerinin bir ölçüde zorlandıkları gözlemlenmektedir. Nitekim el-Mâturîdî (v. 333/944)¹ ve İbn-i Atiyye (481-542/1088-1148)² gibi müfessirler bu hususu özellikle belirtmişlerdir. Hadd-i zatında metin içi veriler ayetin sorunsuz kavranabilmesini sağlayacak nitelikte ve niceliktedir. Kastedilen zorluk, ibârenin kendisinde değil, belki İslâm’ın özüne uygun olmamasına rağmen ona yüklenen veya yüklenmeye çalışılan anlamlar ile bu anlamlara mahal vermemek adına yapılan teviller ve takdirler yelpazesinde seyrederek.

İnsanlık tarihi boyunca farklı kültür ve coğrafyalarda görülen ateşe ulûhiyyet atfetme eğilimlerinin, her nasılsa Tevrat’ta da karşımıza çıkması belki konunun en can alıcı noktasıdır. Çünkü İslâm ilim ve düşünce dünyasında, değişik ölçülerde isrâiliyyâtın da beslenen kesimler daima olmuştur. Aslında bu, kontrollü olmak şartıyla yadırganacak bir durum değildir. Fakat Kur’ân tefsirinde, Tevrat’ın sıklıkla rastlanan problemleri anlatımlarına baskın rol yüklemek elbette sorunludur.

Bu zümreden olmak üzere, ayette geçen “ateşte olan”a ait kimliğin isrâiliyyâtın³ baskınlığına mahkûm bırakılacak şekilde Zât-ı Sübhân ile ilişkilendirilmesi,⁴ Şia inancındaki Muharrem ateşinin⁵ ilham kaynağı olarak gösterilebilmesi⁶ ve “Allâh’ın salâtlarının”⁷

¹ el-Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te’vîlât-u Ehli’s-Sunne*, I-X, thk. Mecdî Ba Sellûm, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût 2005, VIII, 98.

² İbn Atiyye, Abdülhakk el-Endelûsî, *el-Muharreru’l-Veciz*, I-VI, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2001, IV, 250.

³ Çıkış, 3/2, 4 Çıkış, 19/18, 24/17 Mezmurlar, 18/18; Ayrıca bkz. II. Samuel, 22/9; Hezekiel, 1/4-14, 10/2, 6-7.

⁴ Bkz. et-Taberî, Muhammed İbn-i Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I-XXVI, thk., Abdullâh et-Türki, Hecr, 1. Baskı, Kahire 2001, XVIII, 10.

⁵ Âşûra kutlamaları çerçevesinde Muharrem’in dokuzuncu gecesinde yakılan ateş.

⁶ Husayn el-Me’mûn, “Âşûrâ beyne’ş-Şuâle ve’l-Kedîde”, *Mecelletu’l-philoperis*, http://www.philopress.net/2013/11/blog-post_8.html.

doğrudan “ateş”e haml edilmesi⁸ hatta ateşin “el-ebu’l-mukaddes (mukaddes baba)”⁹ olabileceği¹⁰ sanrıları zihinlerde şaşkınlığa sebep olmaktadır.

Dolayısıyla bu makale söz konusu ayetin, neye dayanarak nasıl anlaşıldığını ve nasıl anlaşılması gerektiğini tartışmayı amaç edinmiştir.

II. Konuyla ilgili Ayetler ve Tarihi Arka Plan.

1. Temel Ayetler

Üzerinde asıl durduğumuz yapı ikinci âyette yer almaktadır.

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشَيْهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ
يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ . وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا .
أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

"Hani, Mûsâ, ailesine, "Bir ateş fark ettim. Size oradan bir haber ya da ısınmanız için bir parça kor getireceğim" demişti. Ona (ateşe) geldiğinde şöyle nidâ edildi: "Ateşteki/ateşin yanındaki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan uzaktır! Ey Mûsâ! Şüphesiz ben mutlak galip ve hikmet sahibi olan Allah'ım!"¹¹

Konumuzla çok yakından ilgili bir diğer âyet ise şudur:

فَلَمَّا أَنهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْأَوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا
اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

"Ona (ateşe) gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben âlemlerin rabbi olan Allah'ım." ¹²

2. Âyetlerin Tarihi Arka Planı

⁷ وصلوات الله على النار وعلى من في النار ومن حولها وتبارك الله رب العالمين

⁸ "Salavâtullâhi ale'n-nâr.": es-Seyyid Ahmed el-Hasen, *Kitâbu't-Tevhîd*, İsdârâtu Ensâri'l-İmâm el-Mehdî, 1. Baskı, 2010, s. 11.

⁹ وقوله (ولو لم تمسسه نار) هذه النار هو الأب المقدس - روح قدس - وهو النار التي جاءت في قوله (أن بورك من في النار) أي المتصلين بها (ومن حولها) أي المحبين المتصيين بها.

¹⁰ es-Sühreverdi, Şihâbuddîn, *el-Elvâhu'l-İmâdiyye*, thk. Necefkulî Habîbî, Menşûrâtu'l Cemel, 1. Baskı, Beyrût- Bağdâd, 2014. s. 101. el-Ebu'l-Mukaddes ifadesinin Sühreverdi'ye nisbeti, eserin nüsha farklılıkları ve diğer bazı sebeplerle kuşkuludur. Eserin tahkikinde el-Ebu'l-Mukaddes tabirinden sonra "Rûhu'l-Kuds (Cebrâil) kaydının olması bu kuşkuyu desteklemektedir.

¹¹ en-Neml, 27/7-9.

¹² el-Kasas, 28/ 30.

Hemen hemen her kaynakta görülebilecek ayetin arka planını İbn-i Atiyye şöyle özetler: Hz. Mûsâ kendisine Peygamberlik görevi verilmeden kısa bir süre önce Hz. Şuayb'ın kızı olan hanımıyla Mısır'a gitmek üzere yola çıkar. Soğuk, yağmurlu ve karanlık bir gecede yolculuklarına devam ederlerken zor durumda kalırlar. Mûsâ'nın çakmak üdu¹³ da iş görmez olmuştur. Bu durumdayken uzakta bir ateş fark eder. Ateşe doğru gittiğinde onun yeşil bir semure¹⁴ (veya ulleyka¹⁵) ağacında bulunduğunu ancak yakmadığını görür. Yaklaşıkça uzaklaşan ateş aslında Allâh'ın nurlarından bir nûrdur. Tam bu sırada Allâh Mûsâ'ya ağaç yönünden nidâ eder ve ona sesini işittirir.¹⁶

III. Metin Dışı Veriler

Tartışmanın daha doğru zemine oturması için ateşle ilgili metin dışı verilere bakıldığında bazı hadisler ile Tevrat-İncil pasajları görülecektir.

1. Tevrat

Tevrattaki anlatımlar içinde, Tanrı'nın ateş içinde bulunabileceği yanlış inancına en fazla ve doğrudan zemin teşkil edebilecek pasaj, kanaatimizce şudur: *"Sina Dağı'nın her yerinden duman tütüyordu. Çünkü Rab dağın üstüne ateş içinde inmişti. Dağdan ocak dumanı gibi duman çıkıyor ve bütün dağ şiddetle sarsılıyordu."*¹⁷

2. İncil

Tefsirlerde konuyla ilgili en fazla atıf şu İncil cümlesine yapılmıştır: *"Rabb Sina Dağı'ndan geldi, halkına Seir'den doğdu ve Paran Dağı'ndan parladı. On binlerce kutsalıyla birlikte geldi. Sağ elinde, halkı için alev alev yanan ateş vardı."*¹⁸

3. İslâmî Rivâyetler

¹³ Ateş tutuşturmak için kullanılan ahşap malzeme.

¹⁴ Tefsirlerde bunun ne tür bir ağaç olduğu konusu tartışılmış ve unnâb, semüremugaylân dikenini, sincan dikenini veya Mûsâ ağacı, ulleyk (sarmaşık) veya böğürtlen olabileceği ileri sürülmüştür bk. Elmalılı, V, 3730 (nakil; Tanyu, Hikmet, "Ağaç", *DİA*, I, 458.)

¹⁵ Bir tür böğürtlen ağacı: el-Mâverdi, IV, 194.

¹⁶ İbn Atiyye, IV, 249 (İcmâlen). Bk. er-Râzi, Muhammed Fahreddin b. Diyâuddin Umar, *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut 1981, XXIV, 181.

¹⁷ Eski Ahit, Mısırdan Çıkış, 19/18-19.

¹⁸ Yeni Ahit, Yasanın Tekrarı, 33/2.

“*Allah'ın hicabı nurdur*, -Ebû Bekr rivâyetinde ise şöyledir: *..en-nârdır* (ateştir). *Şayet o perdeyi açacak olsa vechinin subuhâtı* (nuru, celâli ve behâsı) *görüşünün ulaştığı tüm mahlûkâtı yakar*”¹⁹ Hadisin rivayetinin ardından râvî, ilgili en-Neml ayetini okumuştur.²⁰ Bu durum hadis ve ayet arasındaki bağa işaret eder. Cümle kurgusunu²¹ kuşkulu gördüğümüz²² yukarıdaki hadisin anlamını daha rahat kavrayabilmek için diğer nakiller önem arz eder.

Saîd b. Cubeyr'den Allah ve yaratılmışlar arasındaki hicapları, perdeleri beyan eden rivayet şöyledir: “İzzet hicâbı, mülk hicâbı, sultân hicâbı, ateş hicâbı – ki bu kendisinden nidânın (çağrının) yapıldığı ateştir.-, nûr hicâbı, bulut hicâbı, su hicâbı.”²³ el-Kurtubî rivayeti değerlendirirken şunları kaydeder: “Nâr O'nun hicablardan bir hicaptır ki, onlar yedi hicaptır..”²⁴ Elbette burada hicaplanan, perdelenen yaratılmışlardır. Yoksa hiçbir şey Allâh'ı perdeleyemez.²⁵ Diğer bir rivayet ise şöyledir: “*Allah tüm yarattıklarıyla kendi arasına dört perde koymuştur. Ateşle, karanlıkla, sonra yedi kat göklerin üstünde nûr ve zulmetle, sonra tüm bunların üstünde ve arşın altında yüce/a'lâ denizle.*”²⁶

Rivayetlerde belirtilen perdeler, insanların Allâh'ın zatını görmeleri önündeki perdelerdir. Bir başka ifadeyle, perdeler yalnızca insan cephesinden bakıldığında perdeleme işlevine sahip perdelerdir.

İncil ve Tevrat'ta Rabb'in mekân itibarıyla ateş içinde veya temas halinde olabileceği düşüncesi hâkimken, İslâm dini, Allâh'ı

¹⁹ Muslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Muslim el-Câmiu's-Sahîh*, I-IV, Dâru'l-Cil, Beyrut, “İmân”, 77, 268; el-Kurtubî, XVI, 105-106; İbn-i Kesîr, X, 393.

²⁰ Bk. el-İsbehânî, *el-Hucce'tu fi Beyâni'l-Mehacceti*, thk. Muhammed el-Medhalî, Dâru'r-Râye, Hadis no: 39, I, 201; es-Suyûti, Celâleddîn, *Esrâru'l-Kevn*, Bâbu mâ Beyne'l-Arşî ve'l-Melâike Hucubullâh, Hadis no: 1.

²¹ حجابہ النور وفي رواية أبي بكر التار لو كشفه لأخرقت سبحات وجهه ما انتهى إليه بصره من خلقه وفي رواية أبي بكر عن الأعمش ولم يقل حدثنا حدثنا إسحاق بن إبراهيم أخبرنا جرير عن الأعمش بهذا الإسناد قال قام فينا رسول الله صلى الله عليه وسلم بأربع كلمات ثم ذكر بمثل حديث أبي معاوية ولم يذكر من خلقه وقال حجابہ النور.

²² “Gözünün/görüşünün ulaştığı son yer” ifadesi içerdiği intihâ yani son bulma anlamını içerdiğinden Allâh inancıyla örtüşmez. Nitekim şerhlerde bu hususa dikkat çekilerek tevîl edilmeye çalışılmıştır. Mahlûkatın gözlerinin ulaştığı şekilde çevrilmesi ise dil kuralları itibarıyla problemlidir. Hâsılı ilgili hadis rivayeti kalbi teskin edecek bir anlamına sahip değildir, kanaatindeyiz.

²³ et-Taberî, XVIII, 12;

²⁴ el-Kurtubî, XVI, 105-106.

²⁵ el-Kurtubî, XVI, 105-106.

²⁶ Ebu'ş-Şeyh el-İsbehânî, *Kitâbu'l-Azme*, I-V, thk. Rûdâullâh el-Mubârekfûrî, Dâru'l-Âsime, er-Riyâd, II, 683 (12-274); es-Suyûti, *Esrâru'l-Kevn*, Hadis no: 1.

mekândan tenzih eden bir inancı emreder. İnananların, Allâh'ın zâtını en azından dünyada göremeyecekleri, çünkü bu durumun gerçekleşmesi için önlerinde kendi kabiliyetlerinin ve insan doğasının sınırlarını çizen perdeler olduğu bir İslam inanç ilkesidir. Bu sadette belirtmek gerekir ki, yukarıda bir kısmını naklettiğimiz bazı müteşâbih rivayetler ve anlatımlar söz konusu perdelerden birinin ateş olduğunu vurgulamaktadır.

İslâmi naslara göre konunun bir diğer cephesini ise bazı şartlarda insanın ateşten etkilenmemesi hususu oluşturur. Hz. İbrâhim'in atıldığı ateşten Allâh'ın emriyle etkilenmemesi,²⁷ Sırat köprüsünden geçerken, cennetle ödüllendirilen müminlerin nurlarının cehennem ateşini söndürebilmesi bu kabildendir.²⁸

IV. Semboller: Ağaç ve Ateş

Kur'ân-ı Kerîm'in alt okumalarından veya çağrıştırmacılarından biri olarak değerlendirilebilecek sembolik anlatımın, Musâ kıssasındaki ateş ve ağaçtaki yansımaları, İslam kültürü içinde yer yer konuya bir başka pencere açabilecek şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmada belli bir kanaat oluşturacak şekilde Sühreverdî (1155-1191m.) ve Bursevî'den (1652-1725 m.) kısa nakillerle yetinilecektir.

Sühreverdî (özetle ve meâlen), Mûsa kıssasında sesin geldiği mübarek ağacı, yakîn nuruna ulaştıracak fikir dallarına sahip olması sebebiyle "gerçek bilgiler (el-Meârifu'l-Hakîkiyye)" ifadesiyle niteler. Haddi zatında fikir ve düşünceyi temsil eden ağacın yeşilliği, düşünce yollarını tutuşturması ve kutsî âleme alıştırması özelliğine mebnidir. Tutuşturulan ateş çift boyutlu bilginin ikinci boyutu ve kutsi esintilerdir. Ateşin olduğu Tûr-i Seynâ akıl ufkudur. O ağaçtan elde edilen yağ, makûlât yağı olup, kutsî bilgi şimşeklerine, yakîn ışıklarına ve nihayet marifetlerle gelecek dinginlik ateşine nefsin hazırlanması içindir. O niteliğe sahip olanların ekmeği meleklerin ekmeğidir, katıkları parlak nurlardır. Ağacın doğulu olmaması sırf aklî olmadığına, batılı olmaması ise sırf heyûlânî olmadığına işaret-

²⁷ "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik." el- Enbiyâ, 21/ 69.

²⁸ "Cehennem mümine; - Geç ey mümin, nurun alevimi söndürdü, der." et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-Kebîr, thk. Hamdî Abdulmecîd, Mektebet-u İbn-i Teymiyye, XXII, 258.

tir. Mûsâ'nın ateşi gördüğünde ehlini terk etmesi zahir ve batın hislerini terk etmesine işarettir.²⁹

İsmâil Hakkı Bursevî, tefsirinin muhtelif yerlerinde ağaç ve ateş sembollerine göndermeler yaparak bu alandaki literatürü özetlemiş gibidir. Nitekim müellif, "varlık hicabını yakan ateşe özlem"i dile getirirken sûfî düşüncüyü vurgular. Bu anlayışta, "Tûr" müminin namazı, münacatıdır. Müminlerin o namaz münacatında buldukları şey de söz konusu ateştir. Cehennem ateşi ve namazdaki ateş birbirlerinden tamamen ayrı iki mahiyete sahiptirler. Salât ateşi, insanın Allâh'a vuslatına engel olan özvarlığını yakar ve fakat bedene zarar vermez. Cehennem ateşi ise bedeni yakar ancak hakikate engel insan varlığı hala bakidir. Bir başka ifadeyle, Kur'ân'da olumlu anlamda zikredilen ateş fenâ ateşi değil bekâ ateşidir.³⁰ Mûsâ'nın Tûr'da gördüğü ateş ve ağaç da, Mûsâ henüz aşk ve muhabbet döneminde olduğu için, onu ilâhî âleme daha yakınlaştırmak için yaratılmış iki fiilî aynadır.³¹

İbn-i Arabî'nin Kur'ân okumalarından (558-638/1165-1240) ilhamla³² duygusal bir okuma yapıldığında şunlar da söylenebilir. Ağaç bir sandukada denize bırakılan, ağaç tarafından gelen sesle ilk vahyini alan, ağaçtan bir asâ ile toplumu için denizi yaran, ağaçtan mamûl tâbût-u sekine'ye (ahit sandığına) sahip bu Peygambere ilâhî yazgıyla Mûsâ adı verilmiştir, yani "su-ağaç". Onun kutlu mücâdelesinde bir taraftan "şecere"nin, yani ağacın sekînesi ve bereketi varken diğer taraftan "müşâcere"nin yani çatışmanın farklı etkileri görünür. Toplumuyla mücâdelesini, toplumunun kendi iç çatışmaları, İsevîler ve son olarak İslam'la çatışmaları bu kabildedir.

V. Metin İçi Veriler ve Değerlendirmeler

Âyete geri dönüldüğünde öncelikle konuyu aydınlatan kelimelerinin incelenmesi gerekir.

1. "Ânese/ آنس"

²⁹ Sühreverdî, s. 99-102

³⁰ el-Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, I-XI, Matbaa-i Osman, İstanbul 1330 h. I, 40.

³¹ el-Bursevî, VI, 321.

³² Bkz. İbn-i Arabî, Muhyiddîn, *Fusûsu'l-Hikem*, Talik: Ebu'l-Alâ el-Affî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, s. 197-213.

Mûsa (a) bir ateş mi görüyor, fark mı ediyor, zannına mı kapılıyor? Görüyorsa sürekli bir görüş müdür? Yoksa ateş sadece kısa süreliğine mi görünmüştür? Ateşin mahiyeti hakkındaki tartışma, bir bakıma Musa'nın algısıyla ilgili bu kelime çevresinde cereyan etmeye başlar. Nitekim müfessirlerin görüşlerini şekillendirmeye başlayan da bu kelimedir. "Ebsartu" veya "ahsestu" yani gördüm veya hissettim, buldum, rastladım, duyumsadım, fark eder gibi oldum..³³ Buradaki ikil anlayış bir itibarla Hz. Mûsâ'nın cümlelerinde de okunabilir. Bu sadette Mûsâ aleyhisselâmın farklı iki sûrede beyân edilen iki cümlesi dikkatleri çeker.³⁴ Âyetlerdeki "getireceğim" fiillerinin başına bir âyette "س (sîn)" diğer âyette ise "لعل (laalle)" getirilmiştir. Normal hallerde "sîn" gelecek zamanla ilgili bir pekiştirmeyi, "laalle" ise umudu dile getirir. Bu durum ilk bakışta sanki bir anlam belirsizliği varmış intibâını uyandırabilir. Konunun "sîn" cephesini değerlendiren er-Râzî, bazen kuvvetle muhtemel görülen, olması yönünde güçlü beklentiler olan fiillerde "sîn" edatının kullanılabilirliğine, bazen de mütekellimden öte muhatabı tatminle ilgisine dikkatleri çeker.³⁵ "Laalle (umulur ki)" edatının kullanılması ise görülenin dünya ateşine benzemeyen bir tarafının bulanmasına bağlanabilir. Aslında bu umut "sîn" edatının bulunduğu âyetin sonunda da gelerek belirtilen ikil yapıya farklı bir gönderme yapar. Her ihtimalde yola çıkmadan önce Mûsâ aleyhisselâm ateşin mahiyeti ve kim veya kimler tarafından yakıldığı hakkında tam bir kanaate sahip değildir. Hatta beraber yolculuk yapan iki kişiden birinin görüp diğerinin göremeyeceği bir ateş, fiilin "görür gibi oldum" veya "kısa süreliğine gördüm" anlamlarını içerdiğini düşündürmektedir.

İlgili âyetlerde, bir taraftan eşini teskin etmeye çalışan ve güven telkin eden ama diğer taraftan kesin bir kanaate sahip olmayan bir hayat arkadaşının anlatımı hâkimdir. Kanaatimizce bu cümleler yukarıdaki çerçevede Mûsâ aleyhisselâm'ın şahsında eşiyile birlikte zor bir durumda kalan kocanın ruh halini ve hatta nasıl davranması gerektiğini öğreten bir içeriğe de sahiptir. Şartlar ne kadar zor olursa olsun çok güçlü bir umut hep ayakta tutulmakla birlikte olası

³³ et-Taberî, XVIII, 8; el-Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, I-VI, thk. es-Seyyid bin Abdilmaksûd, Dâru'n-Neşr-Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, IV, 194; er-Râzî, XXIV, 181.

³⁴ en-Neml, 27/8 ve el-Kasas, 28/29.

³⁵ er-Râzî, XXIV, 181.

aksiliklere karşı hazırlıklı olmak öğretisi, okunabilecek tâlî anlamdır.

2. بورك

Bereket kökü iyiliğin sabit oluşunu ve artışını niteler.³⁶ Ağırıklı olarak "في (-de, -da)" edatıyla kullanılan fiil, doğrudan kullanıma da sahiptir.³⁷ Bu sebeple cümlede tazmin sanatı³⁸ aramak için güçlü bir gerekçe yoktur.

"Bûrike" fiili, bazı vecihlerde "tebâreke" anlamında değerlendirilmiştir.³⁹ Zira "tebâreke" ilgili ihsânların yalnızca Allâh'a has olduğu vurgusunu içerir.⁴⁰ Yan bir unsur olarak "fi" edatının kullanılmaması fiilin "tebâreke" anlamını daha öne çıkarmıştır, denilebilir.

"Tebâreke" fiilinin "قدس (takdis edildi)" fiiliyle tevîl edilmesi, akabinde Allâh lafzının, Allâh'ın nuru takdiriyle sözde özne olarak kabul edildiği görüşe kaynaklarda sıklıkla rastlanmaktadır. "تقدس" fiili de bu bağlamda kullanılan fiillerdendir.⁴¹

Müfessir Sâvî, "bûrike" kelimesine, takdis anlamını vererek Allah'ın, Mûsâ'nın kalbini Allâh dışındaki şeylerden temizleyerek onu nübüvvet ve risalete has bir yapıya kavuşturması üzerinde durmaktadır.⁴² İlgili başlıkta eleştirisinin yapılacağı üzere, Abdullâh ibn-i Abbâs, İkrime ve ibn-i Cubeyr'den yapılan rivayetler arasında fiilin nâib-i fâilinin yani sözde öznesinin lafzatullah kabul edildiği bir görüş de bulunmaktadır.⁴³

Şâyet "men" kelimesiyle, ateşin ve men ile ifade edilenin bulunduğu yer murâd edilmişse mübâreklik ciheti, Allah'ın Musa'yla

³⁶ er-Râgıb el-İsfehânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, thk., Safvân Adnân Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2. Baskı, 1997, s. 119.

³⁷ et-Taberî, XVIII, 12; ibn Atiyye, IV, 250.

³⁸ En geniş kapsamıyla tazmin, dil kurallarının delâletiyle bir kelimenin başka bir kelimenin anlamını da yüklenmesidir. Temel tazmin çeşitleri fiillerin aslî harf-i cerrleri dışında harf-i cerrler alması veya harf-i cerr alması gerekirken almaması veya fiillerin mef'ûl sayılarındaki değişiklikler yoluyla gerçekleşir. (ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 395; II, 689; IV, 406 (Al-i İmrân, 3/118; el-Kehf, 18/28; Necm, 53/12).

³⁹ er-Râzî, XXIV, 182.

⁴⁰ er-Râgıb, s. 120.

⁴¹ Bkz. et-Taberî, XVIII, 10.

⁴² es-Savî, Ahmed, *Hâşiyetu's-Sâvî ale'l-Celâleyn*, I-III, el-Matbaatu'l-Ezheriyye, 1. Baskı, Mısır, 1962, III, 155.

⁴³ el-Maverdi, IV, 194.

konuşması, ona önemli haberler vermesi ve mucizeler izhar etmesi cihetiyle gerçekleşmiş olur. Mübarek kılınış, o yer ile ilişkili iyiliklerin devamlılığında ve çevresini etkilemesinde⁴⁴ de gözlemlenebilir.⁴⁵ Tarih boyunca Peygamberler bölgesi olan bu coğrafi bölge⁴⁶ Kur'ân'da genel olarak buk'a-i mübareke (mübarek bölge) ismiyle anılmıştır.⁴⁷

Ubey b. Ka'b'a nispet edilen iki okuyuş tefsir doğrultularını göstermesi bakımından önemlidir. Ubeyy'den yapılan “تباركت الأرض ومن حولها” ve “بوركات النار” rivayetleri sözü geçen bölgenin iyiliklerinin dâim oluşunu “tefâul” babında, ateşin mübarek kılındığını, bereketlendirildiğini ise “mufâale” babının meçhul yapısında vermektedir.⁴⁸ Ateşin bereketlendirilmiş olmasına dair vurgu İbn-i Abbâs'a⁴⁹ ve Katâde'ye de⁵⁰ dayandırılmaktadır.⁵¹

Tüm bu vecihler değerlendirildiğinde öncelikle görülecektir ki, “bûrike”, “mübârek kılındı” anlamıyla mâzî meçhul (edilgen geçmiş zaman) bir fiildir. Bu durumda “lafzatullah”ın nâib-i fâil (sözde özne) olacağını iddia etmek alt başlıkta işleneceği üzere doğru değildir. Söz konusu fiilin asıl anlamını veya sarf yapısını terk edip “tebâreke, kuddise ve tekaddese” gibi anlamları yegâne anlam olarak belirlemek, ancak asıl fiil vasıtasıyla bir manaya veya doğru bir manaya ulaşamaması durumlarında kullanılabilir ikinci bir yoldur. Hâlbuki bu ayette böyle bir durum söz konusu değildir. Sonuç olarak ilgili âyeti anlarken “bûrike” fiili öncelikle kendi öz anlamında ve yapısında değerlendirilmeli, diğer uygun anlamlar anlam genişlemeleri veya çağrışımları çerçevesinde kullanılmalıdır.

3. من

⁴⁴ el-Enbiyâ, 21/71.

⁴⁵ ez-Zemahşerî Mahmûd , *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmid-i Tenzîli ve Uyûni'l-Ekâvili fi Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 338.

⁴⁶ er-Râzî, XXIV, 182.

⁴⁷ el-Kasas, 28/30

⁴⁸ el-Hatîb, Abdullatîf, *Mu'cemu'l-Kirât*, I-XI, Dâr Sa'deddîn, Kahire 2000, VI, 484; ez-Zemahşerî, III, 338.

⁴⁹ Ebu'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr, *el-Kureşî el-Mahzûmî, Tefsîru Mucâhid*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s. 190.

⁵⁰ et-Taberî, XVIII, 11.

⁵¹ el-Mâverdi, IV, 195; İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Alî, *Zâdu'l-Mesîr*, I-IX, el-Mektebu'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut 1984, VI, 155.

Âyetteki "men" kelimesine dair çok farklı görüş bulunmasının yanı sıra aynı sahabe ve tabiiere ait birbiriyle örtüşmeyen hatta zıt kabul edilebilecek rivayetlerin mevcudiyeti, ilgili rivayetleri kanaatimizce kuşkulu kılmaktadır. Söz konusu görüşler şöyle özetlenebilir:

3.1. Olayın gerçekleştiği bölgenin yakınında ve civar muhitlerde bulunanların tümü.

Zemahşerî, "ateşteki ve çevresindeki/ler" ifadesiyle, ateşin yakın ve uzak çevresindeki bölgelerde bulunanların murâd edildiği yönündeki güçlü kanaate dikkat çeker. Bu geniş mekân, yukarıda değinilen Kur'ân'daki anılış şekliyle⁵² buk'a-i mübarekdir.⁵³ Mübarek kılınma, o yer ile ilişkili iyiliklerin devamlılığında ve çevresini etkilemede⁵⁴ gözlemlenebilir.⁵⁵ Daha özele gidildiğinde Allah'ın Musa'yla konuşması, ona önemli haberler vermesi ve mucizeler izhar etmesi bereketin zirve noktalarıdır.

Kur'ân'da beyân edilen mekânların kutsallığı ve sınırları belli mübareklik üzerinde asla kuşku yoktur. Ancak çerçevesi oldukça genişletilmiş teviller, her halükârda kabul edilebilecek cumhûrî yorum zeminine oturmazlar. Metin içi veriler, orada yerleşik insanların niteliği, mübareklik yönü veya yönleri değerlendirme dışı tutularak oluşturulacak aşırı söylemler, "mukaddes toprakların daima ve tümü mukaddes olan nesilleri" gibi sakıncalı bir anlayışı rahatlıkla gündeme getirebilir.

3.2. Allâh.⁵⁶

Konunun hemen girişinde Mâturîdî'nin düşüncelerini nakletmek faydalı olacaktır. Ona göre, Mukâtil'den nekledilen "men" ile murâd edilenin "Allâh" olduğu düşüncesi ve "Gördüğün nûr Ben'im" te'vîli bâtıldır. Zira; "إن النور الذي رأيت أنا الله" cümlesi yanlış kurgulu olup doğrusu; "أنا الذي رأيت" olmalıydı. Öte taraftan Mûsâ'nın geldiği Allâh olsaydı "geldi" fiilindeki zamirin müennes olmaması gerekirdi. Son güçlü delil ise "إن الذي رأيت أنا أخوك" tarzında

⁵² el-Kasas, 28/30

⁵³ ez-Zemahşerî, III, 338.

⁵⁴ el-Enbiyâ, 21/71.

⁵⁵ ez-Zemahşerî, III, 338.

⁵⁶ et-Taberî, XVIII, 10.; er-Râzî, XXIV, 182; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XXIV, thk. Abdullah et-Türkî, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, 1427, XVI, 105.

bir cümlenin problemlili yapısıdır. Yani âyete uyarladığımızda Allâh lafzının na't olarak gelmesi nahiv itibarıyla da doğru değildir.⁵⁷

İbn-i Atiyye âyette murâd edilenin Allâh olduğu yönündeki bazı çelişkili rivayetlerden hareketle tenzih anlayışına muhalif görüşler ileri sürmenin çirkin ve merdud olduğunu belirtir. Müfessir “men” yapısıyla Allâh’ın hayr ve bereket ihsanının artması tevilini öne çıkarmakla birlikte, kudret ve sultanının mübarek olması yönündeki görüşü de nakleder.⁵⁸ Bursevî, özelde “Mûsâ” anlamını öncelemekle birlikte âyetin ikinci tevcihi olarak bazı ariflerin şu görüşlerini nakleder: “Gerçekte Zât’ı cihetten münezzehe olan Allâh, âşıkın durumuna uygun olarak ateş, ışık, ağaç, Tûr ve bunların dışında niteliklerle tecelli edebilir.⁵⁹

Elbette Allâh, Tûr’a tecelli etmiştir. Fakat Tûr olarak tecelli ettiğini iddia etmek irfanlarına cezbenin ve aşkın karmaşık hallerini karıştıranların sözlerinde rastlanılabilecek ifadelerdir. Aşk ve cezbe mazur olduğu için mükellef değildirler. Mükellef olmayanın sözleri de her zaman geçerli değildir.

54 | db

“Lafzatullâh”ın sözde özne olduğu yönünde bazı sahabe rivayetleri dirayet bir tarafa rivayet açısından da tutarlı değildir. Ayrıca “fi’n-nâr (ateşteki)” ifadesi, Allâh hakkında hem hulûlü hem de ateşte hulûlü ifade ettiğinden söz konusu bazı rivayetler, bazı müfessir görüşleri veya bazı mutasavvıf iddiaları tutarlı olmaktan uzaktır.

3.3. Nur⁶⁰ Allâh’ın nuru.⁶¹

Bu görüş Katâde ve ez-Zeccâc’a dayandırılır.⁶² el-Maturidi “men” kelimesinin “ma” ile tevilinin oldukça uzak bir düşünce olduğunu ancak kinaye yoluyla “men”den “mâ” anlaşılması halinde yapılan tevillerin bir zemine oturacağını belirtir.⁶³

⁵⁷ el-Mâturîdî, VIII, 100.

⁵⁸ İbn atiyye, IV, 250; es-Semin el-Halebi, *ed-Durru'l-Mesûn*, I-XI, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, t.s. VIII, 574-575.

⁵⁹ Bursevî, VI, 322.

⁶⁰ Et-Taberî (Katâde'den naklen), XVIII, 11; İbni atiyye, IV, 250; el-Âlûsî, XIX, 161.

⁶¹ et-Taberî, XVIII, 11; er-Râzî, XXIV, 182.

⁶² et-Taberî, XVIII, 11; er-Râzî, XXIV, 182.

⁶³ el-Mâturîdî, VIII, 98, 99.

Netice olarak ilgili görüş, “men” kelimesinin “mâ” şeklinde anlaşılması, “nâr” kelimesinin de “nûr” ile tevili gerekeceğinden dolambaçlıdır. Bu itibarla daha tutarlı anlamlar öne çıkarılmalıdır.

3.4. Ateş

Abdullâh b. Mes'ûd ve Ubeyy b. Ka'b mushaflarına dair rivayet ilgili görüşün en önemli delillerinden kabul edilir. Bu rivayetlerde “bûrike” fiilinin müennes olarak kullanılması ve “men fi” ibâresinin bulunmaması bereketli olanın doğrudan ateşi anlattığını ifade eder.⁶⁴

Netice olarak, kıraatlerin icma ettiği bir okuyuş varken zayıf rivayetlere dayanmak tercih edilen bir tefsir metodu değildir.

3.5. Mûsâ

Söz konusu kelimeyle ilgili en önemli açılım “Mûsâ” olmalıdır.⁶⁵ Nitekim Mâturîdî, konuyla ilgili kayda değer gördüğü iki tevil arasından “men” ile murâd edilenin Mûsâ olduğu tevilini öne çıkarır. Müellif bu görüşü şöyle temellendirir: “Men ile âkiller murâd edilir”, kuralını esas aldığımızda âyette “men” ile murâd edilen Hz. Mûsâ’dır.⁶⁶ Böylece Mûsâ’nın ateşte kendisi için varedilen “bereket”, bir ucunda nübüvvet ve irşat gibi yüce hususiyetleri, diğer ucunda yol bulma ve ısınma gibi dünyevî hususiyetleri barındıran ölçüye gelmez bir alanı kapsar.⁶⁷

İbn-i Âşûr da ilgili görüşü yegâne vecih olarak zikreder.⁶⁸ Ancak bu noktada Mûsâ aleyhisselâm’ın nasıl ateşte olabildiği sorusu gündeme gelmektedir. “Mûsâ” tevilini önceleyen er-Râzî, “fi” edatını çok yakında olma anlamıyla tevil ederek yukarıdaki mukadder soruyu cevaplandırmaktadır. es-Semerkandî’de aynı yönelimi görmek mümkündür.⁶⁹ el-Ferrâ’dan nakledilen ikinci bir tevcihe göre ise ayetteki “fi”, talep ve kasıt anlamı içermektedir. Dolayısıyla bu cümle “men fi talebi’n-nâr –veya- fi kasdihâ”, yani “ateşi isteyen, onu

⁶⁴ el-Mâturîdî, VIII, 99.

⁶⁵ er-Râzî, XXIV, 182. el-Kurtubi, XVI, 104. İbn-i Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984, XIX, 226.

⁶⁶ el-Mâturîdî, VIII, 99.

⁶⁷ el-Mâturîdî, VIII, 88-100, .99.

⁶⁸ İbn Âşûr, XIX, 226.

⁶⁹ es-Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Bahru'l-Ulûm*, thk., Ali Muhammed, Adil Ahmed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, II, 489 vd..

hedefleyen, onun arayışında olan” şeklinde değerlendirilebilir.⁷⁰ Böylece Mûsâ’yı nübüvve ve risalete has bir yapıya kavuşturmak, takdis etmek,⁷¹ anlamı belirmektedir.

İbn-i Arabî’nin konuyla ilgili görüşleri mecaza araladığı pencere itibarıyla ufuk açıcudur: “Men” kelimesinden murâd Mûsâ’dır. Mûsâ ilâhî sıfatların tecellisi ve hakiki kemâlatın vicdanı ve mükâleme makamıyla “en-Nâr”a vasıl olan kalbi anlatır. Rûhî güçler ve semâvî melekler ise mükâşefe nurlarıyla, ilim ve hikmet sırlarıyla, kudsî teyitlerle, gizli ve duyuşal hallerle bu ortamı kuşatmışlardır.⁷²

İlgili görüşler ışığında Mûsâ aleyhisselâm’ın ateşte olması dört şekilde açıklanabilir. Ateşe yakınlık, ateş isteği ve yöneliminde olan, ateşin mecâzî anlamları ve son olarak Mûsâ’yı yakmayan ve mahiyetini bilmediğimiz ateş veya bildiğimiz ateş olmakla birlikte Mûsâ aleyhisselâm’ı yakmayan ateş. “Fî” edatını başka bir anlamla tevîl etmez veya cümleye “talep ve kast” gibi takdirler yapmazsak, geriye son iki vecih kalmaktadır.

3.6. Melekler.⁷³

Cümle yapısı, zaman, mekân ve odak anlam düşünüldüğünde bu vechin de düşünülebileceğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla Cebrâîl’in merkez konumda, Cebrâîl’in çevresindekilerin ise, Hz. Mûsâ ve Cebrâîl’e eşlik eden melekler halkası olduğu söylenebilir.

3.7. Ağaç

el-Cubbâî’ye göre, ilâhî kelama mahal olduğu için ağaç mübarek kılınmıştır.⁷⁴ Bu görüş, ateş ve ağaç arasında ihtimal ilişkisi (içine alma, bürüme, kapsama) olduğu düşünülürse kısmen belli bir temele oturmaktadır. Ayrıca bu husus, yukarıda hulasası kaydedilen ağaç sembolizmi itibarıyla da değerlendirilebilir. Ancak “men” kelimesinde “mâ” takdir edilmesi veya böylesi bir “bedel” ihtimali temel anlamda çözüme ulaşılamadığı zaman gündeme alınmalı veya uzantı okumalar için değerlendirilmelidir.

⁷⁰ es-semerkandi, II, 573; ibnûl-Cevzî, VI, 155.

⁷¹ es-Savi, III, 155.

⁷² Kayserî, Dâvud, *Şerh Fusûsi’l-Hikem*, thk. Celâleddin Aştıyani, Şirket-i İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, 1. Baskı, 1375, s. 340.

⁷³ el-Mâverdî, IV, 195; el-Âlûsî Mahmûd Ebu’l-Fadl, *Rûhu’l-Maânî*, I-XXX, Dâru İhyâ’it-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, XIX, 161; et-Tabersî, el-Fadl b. Hasan, Mecmau’l-Beyân, I-X, nşr, Hâşim er-Resûlî, Fadlullâh et-Tabâtabâî, Dâru’l-Marife, Beyrût 1986, VII, 330.

⁷⁴ El-Âlûsî, XIX, 161.

4. النار

el-Mâverdî konuyla ilgili görüşleri şöyle özetler: Âyetteki nâr, içinde nûr olan bir ateştir veya cumhur-u ulemânın kabul ettiği gibi içinde ateş olmayan bir nurdur.⁷⁵ Bu genellemeye tefsirlerde şöyle açıklık getirilir:

4.1. Nûr, Allâh'ın nuru.⁷⁶ Meleklerin nuru.⁷⁷

İbn-i Abbâs'tan yapılan bir rivayette nûr alevli olduğundan ateş olarak isimlendirilmiştir.⁷⁸

4.2. Ateş.

Bu madde kısmen "Metin dışı veriler" başlığında incelenmiş ve "Toplu değerlendirmeler" başlığında konunun merkez kelimesi olarak yeniden ele alınacaktır.

4.3. Ateşte olan değil ateşin bulunduğu mekânda olan bereketlendirilmiştir. Bu mekân Kasas sûresi otuzuncu ayette belirtilen buk'a-i mübarekedir.

4.4. Ağaç. Ebû Alî el-Cubbâî'ye nisbet edilen görüşe göre, el-Kasas sûresindeki geçtiği şekliyle "sesleniş" ağaç yönünden gelmiştir. Kelâma mahal olan söz konusu ağaç ateşin içinde bulunmaktaydı.⁷⁹ Yani mübârek olan ağaçtır. Bu düşünce "men" başlığında değerlendirdiğinden yeniden ele alınmayacaktır. Bazı tefsir kaynakları yan bilgi olarak, ateşin ağacın içinde yandığını, ateş yandıkça daha kuvvetlendiğini, daha yeşil, daha parlak olduğunu hatta ışığın gökyüzüyle birleştiğini kaydeder.⁸⁰

4.5. İbn-i Atiyye ve bazı müfessirler ateşte olma durumunun hakikat değil Mûsâ'nın zannı ve algısı olabileceği yorumunu kaydederler.⁸¹ Mûsâ aleyhisselâm ateşi uzaktan gördüğü zamanla ilgili bir zandan bahsedilebilir. Ancak bu ateş çok yakındayken bile görülebilen bir ateş ise böyle bir zannın varlığı oldukça uzak bir ihtimal olmalıdır. Aynı bağlamda ilk geçtiği cümlede zan veya süregen ol-

⁷⁵ el-Mâverdî, IV, 195.

⁷⁶ Mukâtil b. Süleymân; et-Taberî, XVIII, 11; ; er-Râzî, XXIV, 182. el-Kurtubî, XVI, 106. İbn-i Kesîr, X, 392.

⁷⁷ İbn Atiyye IV, 250.

⁷⁸ İbn-i Kesîr, X, 392.

⁷⁹ er-Râzî, XXIV, 182.

⁸⁰ İbn-i Kesîr, X, 392; er-Râzî, XXIV, 183.

⁸¹ İbn-i Atiyye, IV, 249; el-Mâverdî, IV, 194; et-Taberî, VII, 330.

mayan bilgi anlamında kullanılması tercihe şayan olmakla birlikte ikinci kullanımında yeniden zan anlamı içermesi neredeyse ihtimal dışıdır. Öte taraftan belâğatta, muhatabın algısı, üslubu ve seçtiği kelimeler üzerinden sözü devam ettirme sanatının bu bağlama uygun olduğu ihtimali düşünülürken, daha zâhir diğer vecihlerle sonuca ulaşmak mümkünken bu hususun öne çıkarılmasına gerek olmadığı söylenebilir.

4.6. Mecâzi anlatım

et-Te'vîlatu'n-Necmiyye adlı tasavvufî-işârî tefsirde şu yorumlar dikkat çekmektedir: Âyetteki ateş, muhabbet/sevgi ateşidir. Mûsâ bu ateşi veya gönülleri saran tutuşturulmuş ateşi arzuluyordu.. Muhabbet ateşinin etrafında halka çizenler ise pervanelere benzerler.⁸² Sembol başlığında değinildiği gibi işârî tefsir denemeleri mecaza açıkları kapı itibarıyla tamamen dışlanacak bir mahiyet arz etmezler.

58 | db

Ateş kelimesi, mecâz olarak değerlendirildiğinde daha duygusal bir tabloyla karşılaşmak mümkündür. Buna göre; toplumuna ve tüm inananlara maddi ve manevi liderlik yapmak haddi zatında ateşten bir gömlektir. Firavun'un zulmüyle mücadele, ümmetinin iyiliği için tüm varlığını ortaya koyduktan sonra yine onlardan gelecek ihanet Mûsâ'nın ateşidir. İnsanlara rehberlik onun kalbini sızlatsa bile gerçek değerler âleminde zirvelere taşıyacaktır ve bu münasebetle kutludur, mübarektir, bereketlidir. Mücadelesi Kur'ân ve Muhammedî ümmetin dualarıyla daima anılacak, derecesi hep artacaktır. Onun mücadelesine gönülden destek verenler de böylece kutludurlar, mübarektirler.

5. من حولها

5.1. Melekler.⁸³

er-Râzî'nin burada düştüğü not kayda değerdir. "İbn-i Abbâs'tan yapılan rivayetin mevzu (uydurulmuş) olduğunu kesin olarak bilmemize rağmen ilgili görüş içerik olarak doğrudur."⁸⁴ es-Semerkandî ayetteki bu kısmın "geldi" fiilinden sonra zikredildiğini,

⁸² Necmeddîn el-Kübrâ, Ahmed b. Ömer, *et-Te'vîlatu'n-Necmiyye*, I-VI, thk. Ahmed Ferîd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Lübnan 2009, IV, 325

⁸³ et-Taberî, XVIII, 13; ; er-Râzî, XXIV, 182; İbn Atiyye, IV, 250.

⁸⁴ er-Râzî, XXIV, 182.

dolayısıyla "nidâ edildi" kısmının takdim edildiğini söyler.⁸⁵ Zemahşerî ve benzer düşüncedeki müfessirlerin görüşlerini "men" başlığında kaydetmiştik. Sonuç olarak denilebilir ki, birinci vecihte söz konusu ateş ister ilâhî bir nûr, isterse bildiğimiz ateş olsun ateşin çevresindekiler ya meleklerdir ya da yakın uzak çevrede bulunan inanmış insanlardır. İkinci vecihte şayet ateş mecâzî bir anlatımsa Mûsâ aleyhisselâm'ın nübüvvetine inananlar ve onun mücadelesine omuz verenlerdir. Melekler de bu zümreye manen dahil edilebilirler. Hâsılı yalnızca bu kelime itibarıyla bakıldığında her iki görüş de tutarlıdır ve her iki anlamı birlikte tasavvur etmek mümkündür.

a. Mûsâ, melekler⁸⁶ ve hatta o bölgede bulunan herkes.⁸⁷

"Men" ile murâd edilenin Cebrâîl (as) olduğu kabul edilirse, çevresindekiler de, Hz. Mûsâ ve melekler ve halkası olmuş olur.

6. وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Bu beyân, bir vecihte Hz. Mûsâ'nın sözü, diğer vecihte Allâh Teâlâ'nın kavlidir.⁸⁸ Âyette tüm Şâm bölgesini kapsayacak bir bereketin geleceği ve Mûsâ aleyhisselâm'ın nübüvvetinin sıhhati gibi arka plan okumaları yanında kanaatimizce en tatminkâr yorum "yaşanılan olayın en celâlli işlerden ve en azametli vakıyalardan olduğuna dair vurgudur."⁸⁹ Diğer bir itibarla yaşanılan hadisenin anlatımından yola çıkarak okuyucuların Allâh ile ilgili teşbih, tescîm ve tekyîf düşüncesine kapılmamalarıdır.⁹⁰

7. إِنَّهُ

7.1. "İnnehû"daki zamir Kûfeli dilcilere göre⁹¹ "imâd"⁹² zamiridir.⁹³

7.2. Emr (durum, iş) ve şe'nden kinaye⁹⁴ zamir-i şandır.⁹⁵

⁸⁵ es-Semerkandi, II, 573.

⁸⁶ et-Taberî, XVIII, 13; ; ez-Zemahşerî, III, 338; er-Râzî, XXIV, 182.

⁸⁷ ez-Zemahşerî, III, 338.

⁸⁸ el-Mâverdí, IV, 195.

⁸⁹ er-Râzî, XXIV, 182.

⁹⁰ İbni Atiyye. IV, 250.

⁹¹ el-Kurtubî, XVI, 107.

⁹² İsim cümlesinin iki ögesini yani mübteda ile haberin arasını ayıran "fasl zamiri"nin el-Ferrâ ve Kûfe dil okulu ıstılahındaki karşılığı.

⁹³ et-Taberî, XVIII, 13; ; el-Kurtubî, XVI, 107.

⁹⁴ el-Kurtubî, XVI, 107.

⁹⁵ ez-Zameşerî, III, 338; el-Kurtubî, XVI, 107.

7.3. Bazı Kûfelilere göre ise “hâ-i mechûle”dir.⁹⁶

7.4. Zamirden daha önce gelen kısmın delalet ettiği anlama ra-
cidir.⁹⁷

Yukarıdaki görüşler ışığında meâller şöyle olabilir:

a. “Durum şudur ki,.”

b. “(Seninle konuşan) Benim, el-Azîz ve el-Hakîm olan Allâh..”
»⁹⁸

c. “..Ben.. el-Azîz el-Hakîm olan Allâh..”⁹⁹

d. Şüphesiz ki sana nida eden benim, ben Allâh’ım..¹⁰⁰

Toplu Değerlendirme ve Sonuç

"Hani, Mûsâ, ailesine, "Bir ateş fark ettim. Size oradan bir haber ya da ısınmanız için bir parça kor getireceğim" demişti. Ona (ateşe) geldiğinde şöyle nidâ edildi: "Ateşteki/ateşin yanındaki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan uzaktır! Ey Mûsâ! Şüphesiz ben mutlak galip ve hikmet sahibi olan Allah'ım!" âyetindeki “men” yapısından murâdın Allâh olduğu düşüncesinin savunulamaz çıkmazları vardır. Dolayısıyla aşağıdaki sorular üzerinde düşünmek konunun daha fazla netleşmesi için önemlidir: Kur’ân’da bir benzerini görmediğimiz şekilde Allâh lafzının “bûrike” meçhul fiilinin nâib-i fâili olarak takdir edilmesi uygun mudur? Kur’ân okuyucusunda oldukça olumsuz bir algısı olan ve cehennemle neredeyse özdeşleşen ateş kelimesi böylesine ulvî bir anlatımda niçin seçilmiştir?

Makaledeki tartışmalar neticesinde;

1.Âyetin tefsirindeki “bûrike (bereketlendirildi)” fiilinin nâib-i fâili (sözde öznesi) olan “men”in delâletinin, “lafzatullâh (Allâh)” olarak belirlenmesi, yukarıdaki soruları ve anlam karmaşasını gündeme getireceğinden tutarlı değildir.

2.Âyette ikinci defa zikredilen “nâr” kelimesi ateş anlamında değerlendirildiğinde; ayette iki tevilden birini yapmak gerekecektir.

⁹⁶ et-Taberî, XVIII, 14; ;

⁹⁷ ez-Zamehşerî, III, 338.

⁹⁸ ez-Zamehşerî, III, 338.

⁹⁹ ez-Zamehşerî, III, 338.

¹⁰⁰ el-Kurtubî, XVI, 107.

2.a Birinci vecihte ateşin; bildiğimiz dünya ateşi olmadığı veya dünya ateşi olsa bile Allâh'ın emriyle yakıcı özelliğe sahip olmadığı veya Mûsâ'yı yakmayacak nitelikte olmasıdır. Bir diğer ifadeyle, buradaki fenâ ateşi değil, bekâ ateşidir. Tefsir kaynaklarında yukarıda ifade edilen açılımlar, "yakmayan ateş-nûr (ışık)" veya ilgili yapıdaki "fî (-de, -da) edatının "inde (yanında)" anlamında tevîl edilmesiyle öne çıkar.

2.b Ayete farklı bir açıdan bakıldığında ilgili başlıklarda değindiğimiz ve bazı tasavvufî tefsirlere yakınlık arz eden ikinci bir vecih imkânsız değildir. Bu veche göre ayette zikredilen ikinci ateşten murâd mecâz anlamdır. "Nübüvvet ve hidâyet yolunda verilecek kutlu mücadele ateşi" şeklinde anlaşılabilir bu "nâr" dünyada bedenlere yorgunluk verse bile "nûr"a dönüşüp ruhlara her iki âlemde hayat katacaktır.

3.Âyetteki ikinci ateşin hakikat anlamıyla irade edildiği düşünüldüğünde; Hz. Mûsâ'nın kendisine nida yapılmadan önce ateşe çok yaklaştığı söylenemez. Çünkü peygamberlik vazifesi verilmemiş bir insan, böylesine olağan dışı bir ateş gördüğünde ona çok yaklaşmaz. Kaldı ki, Hicap hadislerinin veya rivayetlerinin ifade ettiğine göre, perdesi kaldırıldığında tüm mahlûkatı yakacağı belirtilen ateş zahir olmasına rağmen neden Mûsâ'yı yakmamıştır? Bu itibarla mecâz veya bekâ ateşinin etki alanında olma anlamı öncelik kazanır.

4. Cebrâîl'in merkez konumda, Cebrâîl'in çevresindekilerin de Hz. Mûsâ ve Cebrâîl'e eşlik eden melekler halkası olduğu söylenebilir.

5.Belâğatta, muhatabın algısı, üslubu ve seçtiği kelimeler üzerinden sözü devam ettirme sanatının bu bağlama uygun olduğu ihtimali düşünüldüğünde, daha zâhir diğer vecihlerle sonuca ulaşmak mümkünken bu hususun öne çıkarılmasına gerek olmadığı söylenebilir.

Kaynakça

- Kur'ân-ı Kerîm.
Ebu'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr, el-Kureşî el-Mahzûmî, *Tefsîru Mucâhid*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
el-Âlûsî Mahmûd Ebu'l-Fadl, *Rûhu'l-Maânî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut.
el-Bursevî, İsmail Hakki, *Rûhu'l-Beyân*, I-XI, Matbaa-i Osman, İstanbul 1330.
el-Hatîb, Abdullatîf, *Mu'cemu'l-Kırâât*, I-XI, Dâr Sa'deddîn, Kahire 2000.

- el-İsbehânî, Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed, *el-Huccetu fi Beyâni'l-Mehacceti*, thk. Muhammed el-Medhalî, Dâru'r-Râye, ts.
- el-İsbehânî, Ebu's-Şeyh, *Kitâbu'l-Azme*, I-V, thk. Ridâullâh el-Mubârekfûrî, Dâru'l-Âsime, er-Riyâd, ts.
- İbn-i Arabî, Muhyiddîn, *Fusûsu'l-Hikem*, Talik: Ebu'l-Alâ el-Affî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- İbn-i Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Abdülhakk el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, I-VI, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2001.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Alî, *Zâdu'l-Mesîr*, I-IX, el-Mektebu'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut 1984.
- Kaysêrî, Dâvud, *Şerh Fusûsi'l-Hikem (İbn-i Arabî)*, thk. Celâleddin Aştıyani, Şirket-i İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, 1. Baskı, 1375.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XXIV, thk. Abdullah et-Türkî, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, 1427.
- el-Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlât-u Ehli's-Sunne*, I-X, thk. Mecdî Ba Sellûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût 2005.
- el-Maverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, I-VI, thk. es-Seyyid bin Abdilmaksûd, Dâru'n-Neşr-Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- el-Me'mûn, Husayn, "Aşûrâ beyne's-Şuâle ve'l-Kedîde", *Mecelletu'l-philoperis*, http://www.philopress.net/2013/11/blog-post_8.html. [07.07.2016].
- Muslim b. El-Haccâc, *Sahîhu Muslim el-Câmiu's-Sahîh*, I-IV, Dâru'l-Cil, Beyrut.
- Necmeddîn el-Kübrâ, Ahmed b. Ömer, *et-Te'vîlât-u'n-Necmiyye*, I-VI, thk. Ahmed Ferîd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Lübnan 2009.
- er-Râgıb el-İsfehânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, thk., Safvân Adnân Dâvudî, Dâru'l-Kalem, 2. Baskı, Dimeşk 1997.
- er-Râzî, Muhammed Fahreddîn b. Diyâuddîn Umar, *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut 1981.
- es-Savi, Ahmed, *Hâşiyetu's-Sâvî ale'l-Celâleyn*, I-III, el-Matbaatu'l-Ezheriyye, 1. Baskı, Mısır 1962.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Bahru'l-Ulûm*, thk., Ali Muhammed, Adil Ahmed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993,
- es-Semin el-Halebi, *ed-Durru'l-Mesûn*, I-XI, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, t.s.
- es-Seyyid Ahmed el-Hasen, *Kitâbu't-Tevhîd*, İsdârâtu Ensâri'l-İmâm el-Mehdî, 1. Baskı, 2010.
- es-Suyûtî, Celâleddîn, *Esrâru'l-Kevn*, www.ketabfm.com/2014/12/255-2.html [06.06.2016].
- es-Sühreverdî, Şihâbuddîn, *el-Elvâhu'l-İmâdiyye*, thk. Necefkulî Habîbî, Menşûrâtu'l-Cemel, 1. Baskı, Beyrût- Bağdâd 2014.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdulmecîd, Mektebet-u İbn-i Teymiyye.
- et-Taberî, Muhammed İbn-i Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, I-XXVI, thk., Abdullâh et-Türkî, Hecl, 1. Baskı, Kahire 2001.
- et-Tabersî, el-Fadl b. Hasan, *Mecmau'l-Beyân*, I-X, nşr. Hâşim er-Resûlî, Fadlullâh et-Tabâtabâî, Dâru'l-Marife, Beyrût 1986.
- Tanyu, Hikmet, "Ağaç" *DİA*, I, 458.
- ez-Zemahşerî Mahmûd, *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmidî't-Tenzîli ve Uyûni'l-Ekâvîli fi Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

